

mozzanatszoport hivatik elő legtöbbet és legerőteljesebben. Természetesen ellenpélda is bőven akad, ti. mikor a tudatmozgásokból kizárólag egyfajta alakzat válaszol - jobban mondva a szubjektum ösztudata ezt tolja előtérbe -. Vegyük a vita során megemlített híres leibnizi mondatot, miszerint "ez a világ a lehető világok legjobbika". Namármost felmerül a kérdés: én mint befogadó olvasó, mit kezdjek ezzel a kijelentéssel, hogyan fordítsam ezt le a magam szubjektív tudati kódrendszerére (számomra ugyanis ezzel van a dolgom, hogy úgy módjam "értelme"). Fordítsam valamiféle költészet, dantei "szép hazugság" fikciójának? Nézzem benne a hasznosat, a hasznosíthatót, mellyel felülemelkedjem a mindennapi lét rútságán? Vegyem mint elméleti absztrakciót, melynek a szellem elvontságai között a helye? A válaszom egyértelműen nemleges, s nem csak hogy nem mentes az ideológiától, bár szívesebben használom a jóval tágabb értelmű személyiség fogalmát, hanem egyenesen feltételezi azt, abban gyökerezik: vagyis Leibniz mondata engem kizárólag az igaz-nem kategóriáiban szólít meg. S ennek magyarázatául hadd idézzem Leopardinak a leibnizi kijelentés kapcsán leírt szellemes hasonlatát: "Az emberek általában szeretnek úgy viselkedni, akárcsak a férjek: hozzátartozik életük nyugalma-hoz, hogy hűségeseznek higgyék feleségüket, hát annak is hiszik őket. Még akkor is, mikor pedig a félvilág tudja, hogy egészen más az igazság" ("Operette morali"). De Leopardi nem elégszik meg azzal, hogy felismerje az emberi gyarlóság hazug álarcát, ez a felismerés őt személyes erkölcsi állásfoglalásra készíti: ezért a hívás, kérés, a kiáltás - költő lévén versben, prózában más írásban -, hogy végre ki kell mondani az igazságot, mégha keserű, ha csüggesztő, ha gyászos is, az igazságot magunkról, a társakról, a világról. S ez úgy vélem ma is emberi kötelességünk.

TÖRÖK GÁBOR

MEGJEGYZÉSEK A "MŰ ÉS DOLOG" C. TANULMÁNYHOZ

Hermeneutika. — Főlöskéges mentegetőzni, hogy a szerző kritika helyett értelmezést ír. Egyrészt az olvasó dolgát szándékosan megnehezítő Heidegger szövegét értelmezés nélkül bírálni is veszélyes volna. Másrészt ma, a hermeneutika látszólagos föllandulése idején tanúi lehetünk téves leszűkítésnek.

A hermeneutikát, a szövegértelmezés elméletét helytelen lefoglalni a teológia, majd a titkos tanok, később a szépirodalmi szövegek értelmezésánára. Maga Heidegger is filozófiai segéd tudományként fogta föl; de tőle függetlenül is ez a magam véleménye, kiegészítve azzal, hogy minden szövegfajnak — a nyelvi anyagon belül is, azon kívül is — ki kell fejlesztenie a hermeneutikáját! Vonatkozik ez pl. a köznapi szóbeli és írásos érintkezés hermeneutikájára. Mindebben összegeződhetne a még csak alakulató általános szemiotika, általános szövegelemzés. Általános stilisztika, általános összehasonlító nyelvtudomány stb.

Heidegger filozófiai "eredményeinek" véglegessége, — már szörnyű ismeretelméleti torzszüleményeiről külön is beszélek, magára a saját életművére nézve előljáróban is hangsúlyozom: nem dogmatikus kutató ne állítsa, hogy az általa tárgyalt szerző "mindenkorra elhárította a filozófiát fenyegető veszélyt"! Azt se, hogy filozófiai törekvéseit "teljes siker koronázta"! Még kevésbé azt, hogy "a filozófiatörténet eredményeit bekoronázva // a végső szót mondta ki, a kritikailag, a racionális elemzés eszközeivel meg nem haladható utolsó filozófus szerepköre jutott ki neki" //1/. Fejér Ádám barátom láthat Heidegger műveiben "ismeretkévé le nem bontható, ismeretekben lényegük szerint föl nem oldható alkotásokat"; én ezt a nézetet elvetem, hibáztatom, agnosztikusnak tartom.

Valaha Eörsi István védte-védegette utószavában fordítóként Lukács György sajátos műszóhasználatát; ma a "Lét és idő" végén is van műszósóztár, "A műalkotás eredete" vége felé vagy húsz jegyzet magyarázgatja Heidegger egyénieskedő műszóhasználatát. Főlőslegesen egyénieskedő, mely nézetrendszerét nehezebben bírálható ködbe burkolja, másrészt saját maga is nehezebben jön rá önnön tévedéseire, gubancaira. Már ez a korántsem szeplőtlen heideggeri műszókészlet (kincsnek legkevesbé sem ismerem el!) is megkívánja a bíráláshoz előzetesen szükséges értelmezést és benne az ellentmondások, csúsztatások leleplezését.

Hogy Eugen Bisert idézzem: egyetlen kor sem éri el, hogy nyelve teljesen egybeessék, megegyezzek a Kinyilatkoztatás nyelvével. Ha Heidegger szövegei kinyilatkoztatások volnának is, a meg nem felelés nyelvi átérzése előre hajtaná a fejlődést valami jobb "metanyelv" felé, nagyobb részleges megfelelés felé (vö. szintén Biser...).

Heideggert ma már képtelenség racionálisan kritikailag elemezni? Hogy ez kudarcra ítélt vállalkozás? Korszerűtlenség? — Ilyesmikkel riasztaná el Fejér Ádám barátom a magamfajta dialektikus materialistát, Nagy Imre máig hűséges és makacs hívét? — Tán nem nem racionálisan elemezni jobb volna? Talán többet ér a Bibliánál és Marxnál egyaránt, melyeket, ekiket szintén *kell és lehet* racionálisan elemezni, eszmetörténetileg hűtlen hűséggel meghaladni — a kereszténynek az elődeihez képest, a marxistának a saját elődeihez képest. Csak Heideggerr volna a szeplőtlen, csalhatatlan pápa? Nem!

Fejér Ádám — tulajdonképpen szerencsésen ellentmondva a bevezetőjében elhangzó rajongó dicshimnuszoknak — észrevesz valami hézagot Heidegger művészetfilozófiájában: a valláshiányt, az Isten-hiányt. Persze, nem hihetek a tér és idő minden változásának ellenálló emberi normák sarkcsillagában — ateistaként, dialektikus materialistaként. De magát az Isten-szükségletet nagyon is értem: hogy is ne volna szükségünk, legalább elidegenedve az Emberi Lényeg Társadalmi Tudati Megtestesítésére? A társadalmi tudatnak fontos, valós ténye az Isten a materialista számára is — legfőljebb emberfölötti, természeti objektivitását tagadja.

Mi, modern dialektikus materialisták tudjuk csak mélyebben értelmezni Platón is, Aurelius Augustianust is, Dionüszosz Pszeudoareopagitát is. Hogy mi nem az Ideákból, nem Istenből részesülünk eltérő mértékben, hanem az emberi lényegből? Ez már csak a helyes hermeneutikai álláspont értelmező gyümölcse. Ezt nem tudhatja Heidegger a "lét örök igazságával", ezért tévelyeg Lukáccsal

akaratlanul is egyetértésben a téves "világszerűség" hitével.

A mű vagy a szilárd meggyőződés szerint mű értékű természeti szépség csakis olyan jellé, szöveggé váló voltában válik, válhat az emberi lényeg közvetítőjévé, a lényegben való sajátos, gazdagító részesülés "eszközzé", hogy a befogadó teljesíti az esztétikum átvételének, anyagiasulásának ősi társadalmi utasítását. Ez segíti abban is, hogy az esztétikai mű, jelenség közvetlenebb jelentéseit létének viszonylagos önállósulásában, kontextustól, szituációtól való függetlenedésében, a közvetlenebb jelentést számos magasabb jelentéssé értékelje át — nyitottan, lezáratlanul! Nem kell hozzá Ingardennek lennünk, Umberto Eonak sem, még Hankiss Elemérnek sem, hogy fölismerjük az esztétikai "dolog" nyitottságát, számos "adevát" alá-fölé is, mellé is rendelt jelentésréteget, e rétegek viszonyából adódó mozgékony struktúrát szintén.

Mindezt változatlanok vélni tér és idő távolában is, társadalmi körülmények változása ellenére is — csodahite idealistáknak és némely marxistának egyaránt. Együgyű ábránd az is, hogy megközelíthetően rekonstruálható az eredeti szituáció és kontextus — eredeti hatékony érzelmi hatásával együtt...

Gadamer kapcsán Fejér Ádám is megpendíti a műértelmezésének sokféleségét. Ha közhely is. kimondom: ezek nem állnak okvetlenül a helyes és a hibás viszonyában (bár mindegyikük rejthet hibásan értékelt érzelmi, értelmi, képi, kódismereti mozzanatokot, tévedhetnek a tükrözés rétegelt struktúrájának értékelésében is részlegesen), inkább az a helyzet, hogy a határolt végtelenség nem azonos szeletét, vonatkozását hódítják meg — esetlen mind — egyforma sikerrel.

Mit kell tennünk az egymással ellentétes világnézeti kutatóknak, hogy egymást tisztelve szót érthessenek? Nyilván előbb magáról a témáról, esetünkben Heideggernek a művészetbölcselethez vezető nézethalmazáról kell kifejtenuünk felfogásunkat.

Hogy a végén kezdjem: Gadamert sokkal pozitívabban értékelem, gondolatai termékenyek számomra is. Én is bízom "a személyes nézőpontok közötti eltérések dialogikus egymásba játszásában". Én sem létok az értelmezések sokféleségében szükségképpen téves elemeket.

Sajnálom, hogy nemcsak Heidegger használ kifejtetlen, értelmezetlen metaforákat, hanem Fejér Ádám is. Hogyan "ragyog a lét fénye a művön" vagy Heidegger után: hogyan kell és lehet "a létre emlékezni"? Mi az igazság "önnön lényege"?

A heideggerihez hasonló tételei közt akad olyan, amely nemcsak marxista oldalról téves. Csak barátunk hiszi, hogy "a mű teljes vonatkozás nélküli ségben foglalja magában az igazságot". Kétlem, hogy akár Heidegger, akár más "kifogástalanul írja le a mű fenomenáját". Nem hiszem, s a szszubjektív idealisták kivételével más sem fogja hinni, hogy az igazság "kizárólag individuális, intellektuális szemléleten belül" történjen meg. Heideggernél us zagyva marad a "világ és a föld kettőssége".ó, az ismertetésben bővebben is érdemes lett volna nagyon bőven kifejteni, viszonyba állítani lényeg és jelenség, felszín és mély/struktúra/ stb. párjaival.

Fejér Ádám Heidegger erejének, nagyságának tulajdonítja, hogy ellenfelei nem szántak neki behatóbb, lényegbe vágó részletező kritikát. Hadd pendítsem meg,

hogy ennek oka egészen más is lehet. Még Trockijéra vagy Buharinéra sem! Vagy nálunk Fogarasiéra, Molnár Erikére, Szigeti Józsefére sem! Olyan ragyogóak volnának? Egyszerűen nem éri meg a fáradságot, a szerzők nem érdemelték ki a tudományos bírálatot!

Ha én bírálok valakit, tanulni akarok belőle; legalább úgy, hogy ellentétes eszméket ébreszt, ellenkező előjelű ötleteket ad. Megteszi ezt nekem Jaspers, meg Sartre, már Serгон kevésbé. (Nagyon sokat kaptam a középkor filozófusaitól!) Heidegger részben csak dühfűt, részben közönyösen hagy. Nem ihlet. Őszintén akaron zárni írásomat, tehát bevallom.

KEREKES GÁBOR

Vajon Heidegger állítása, miszerint mítosz és logosz (Mythos und Logos) a korai görög gondolkodóknál nem válnak el egymástól és nem állnak egymással szemben, mennyiben fogadható el?

Heidegger időélményével kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy nem sikerült-e a modern egzakt matematikai tudományoknak a filozófia helyett pontosabban meghatározni az idő és a tér fogalmát?

Heidegger 30-as évekbeli munkáinak bizonyos elemei nagymértékben befolyásolták a hermeneutikai filozófiát, ugyanakkor az a kérdés, hogy a hermeneutika (pl. Gadamer) nem helyez-e túl nagy hangsúlyt a humán tudományos munka reflexiójára, és nem zárkózik-e el túlságosan értelmezés és gondolkodás összejátszása elől?

ALBERT SÁNDOR

MEGJEGYZÉSEK ÉS KÉRDÉSEK A HEIDEGGER-SZÖVEGHEZ ÉS A KÉTFÉLE VALLÁSOSÁGHOZ

A felvázolt koncepció több pontjával egyetértek. Elfogadhatónak tartom a kiindulást és az indoklást is; tekintsük tehát *műnek* a *Lét és időt*, amelyet ilyen módon "a szépirodalmi alkotásoknál nem kisebb mértékben illet meg az értelmezői közelítés". A mű egyik *lehetséges létformája* tehát a filozófiai szöveg.

Jogosnak tartom az "értelmezői tevékenység átértékelésének időszerűségére" való felszólítást is, még akkor is, ha indoklásában egy kicsit talán erősen fogalmaz, és elzárja az utat a racionális, kritikai elemzés elől. ("a racionális, kritikai elemzés kezdeményezésére manapság már senki nem vállalkozik ... bármely más eszmetörténeti teljesítmény kritikai meghaladása egy jó ideje már korszerűtlen és merőben